

К.В. Коляденко

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Київ

Організація навчання студентів медичних факультетів наприкінці ХІХ — на початку ХХ сторіччя у Росії на прикладі Університету св. Володимира

Детально досліджено основні правила поведінки студентів наприкінці ХІХ — на початку ХХ сторіччя. Ці правила можуть стати корисними в розробленні деяких правил поведінки сучасного студентства.

Ключові слова

Студенти, Університет св. Володимира, правила поведінки, процес реформування.

Актуальність дослідження

Сьогодні важлива роль у процесі реформування системи охорони здоров'я належить оптимізації структури медичної служби. Підвищення якості медичного обслуговування потребує підготовки кваліфікованих спеціалістів. Для цього можна звернутися до минулого та оцінити систему підготовки лікарів наприкінці ХІХ — на початку ХХ сторіччя. Деякі аспекти системи підготовки студентів-медиків того часу могли б стати прикладом для підготовки майбутніх лікарів сьогодні.

Матеріали та методи

У роботі використано методи екстраполяції, структурно-логічного аналізу, особливо джерел інформації, та бібліографічний.

Результати та обговорення

8 листопада 1833 року указом імператора Миколи I було засновано Київський імператорський університет св. Володимира. На території тодішньої Малоросії це був другий університет після Харківського імператорського університету, відкритого в 1804 році, і шостий університет у Російській імперії. Університет урочисто відкрито 15 (28) липня 1834 року в день пам'яті Володимира Хрестителя. Першим ректором закладу став М.О. Максимович. У рік відкриття університету в ньому навчалися лише 62 студенти, з

них 57 дітей дворян, 5 — заможних городян і духовенства. 4 жовтня 1838 року засновано бібліотеку університету. Вона налічувала 44 552 томи книг різними мовами світу.

У перші роки існування в Університеті св. Володимира був лише один факультет — філософський. У 1835 році відкрито юридичний факультет, у 1841-му — медичний. У ті часи студентів поділяли на дві групи — «казеннокоштные» (перебували на повному забезпеченні держави) і «своєкоштные» (навчалися за свій рахунок).

У 1902 році випущено спеціальний посібник «Правила для студентів і сторонніх слухачей Імператорського університету св. Володимира», де студенти могли знайти інформацію про те, як потрібно поводитися в навчальному закладі та за його межами [1]. Завдяки цьому виданню можна уявити, який вигляд мали студенти Університету св. Володимира на початку ХХ століття.

«Как и в университете, так и вне его студенты обязаны быть в форменной одежде установленного образца.»

Образец форменной одежды следующий:

Фуражка (с козырьком) темно-зеленого сукна с околышем из темно-синего сукна, поверх фуражки темно-синяя выпушка.

Мундир темно-зеленого сукна, однобортный, застегивающийся на 9 желтых металлических пуговиц с изображением на них государственного герба. Воротник с откошенными концами и обш-

лага прямые из темно-синего сукна с двумя петлицами из золотого галуна на воротнике и обшлагах, с двумя желтыми пуговицами на каждом рукаве. При мундире шага, которая носится без темляка и портупей в разрезе, имеющемся на левой стороне мундира.

Сюртук темно-зеленого сукна двубортный, застегивающийся на шесть желтых пуговиц с изображением государственного герба, воротник (с откошенными концами) темно-синего сукна. На левой стороне разрез для шага.

Шаровары темно-зеленые, длинные, сверх сапог, без канта.

Пальто темно-зеленого сукна с отложным того же цвета воротником и с лацканами. На воротнике темно-синяя суконная петлица с желтой металлической пуговицей. Студентам предоставляется право носить шинель из темно-синего сукна офицерского образца. В зимнее время как шинель, так и форменное пальто могут быть с меховым воротником.

Галстук черный, перчатки белые замшевые.

Баилыки общего образца, верблюжьего сукна.

Студентам по желанию разрешается с 1 мая по 1 сентября носить парусиновые и белые сюртуки такого же образца, как и форменные суконные сюртуки, а также фуражки с белыми чехлами.

Кроме того, разрешается ношение форменного полупальто — тужурки. Эта тужурка двубортная, гладкого серого сукна, застегивающаяся на 6 желтых металлических пуговиц с изображением государственного герба, с отложным серого цвета воротником, наглухо застегивающимся на крючок. На воротнике темно-синяя суконная петлица с желтой металлической пуговицей на каждой. На обшлагах выпушки из темно-синего сукна.

Примечание 1. Так как тужурка представляет будничную форму одежды, то ношение ее воспрещается в храмах во время богослужения в высокотожественные дни, при представлениях начальствующим лицам, в торжественных собраниях в университете и в других учебных заведениях, во всех правительственных и общественных собраниях. Во всех этих случаях студенты должны быть в форменных сюртуках или мундирах.

Примечание 2. Тужурка носится постоянно застегнутой на 6 пуговиц того или другого борта и на крючок у воротника.

Примечание 3. Шаровары при тужурке должны быть форменного темно-зеленого цвета.

При входе в университет верхнюю одежду, калоши, зонтики и фуражки студенты обязаны оставлять в шинельной на указанном для каждого месте» [2].

Також згідно з цими вимогами студент повинен був дотримуватися правил пристойності. Ні

в якому разі не можна було висловлювати свого схвалення або несхвалення викладачеві. Під час приходу викладача на лекцію всі студенти мали бути в аудиторії на своїх місцях і після початку лекції ні в якому разі не заходити в аудиторію. Студентам було заборонено курити тютюн в усіх приміщеннях університету, окрім відведених для цього кімнат [3].

Студенти не мали права літиграфувати лекції і конспекти. Це дозволялося лише викладачам, такі нотатки надходили в продаж разом із друкованими книгами. Студенти мали право безплатно користуватися порадами університетського лікаря, а стипендіати безплатно отримували ліки за його рецептами і в разі потреби мали можливість лікуватися за рахунок університету [4].

Навчання в Університеті св. Володимира не було безоплатним. Наприклад, на початку ХХ сторіччя перед осіннім семестром (не пізніше ніж 1 жовтня) студенти зобов'язані були заплатити 25 рублів за перше півріччя на користь університету і ще певну суму за той самий термін як гонорар викладачам за лекції. Сума гонорару залежала від кількості студентів певної спеціальності. Тому на різних факультетах цей гонорар становив різну суму: від 15 рублів 75 коп., на медичному факультеті — до 25 рублів [5].

«О плате за слушание лекций в университете.

С каждого студента и постороннего слушателя взимается плата за слушание лекций и за участие в практических занятиях в пользу университета по двадцати пяти руб. За каждое полугодие, кроме указанной в предыдущем параграфе платы, с каждого студента и постороннего слушателя взимается особая плата в пользу отдельных преподавателей, лекциями и руководствами которых студент или слушатель желает пользоваться, в размере одного рубля за недельный час в полугодие, а на медицинском факультете для студентов в размере 70 коп.

Деньги за слушание лекций должны быть внесены в начале полугодия, не позже 1 октября и 1 марта, казначею университета, который выдает квитанцию о получении платы в пользу университета, о получении же особой платы в пользу преподавателей расписывается на особом заявлении.

Внесенная казначею плата в пользу университета ни в коем случае не возвращается, что же касается доплаты за лекции, то она возвращается в том случае, когда объявленный курс не состоялся или прекращен ранее половины полугодия.

Для облегчения недостаточных студентов Правление может ходатайствовать пред Попечителем округа об освобождении их от денежных взносов.

Этой льготой могут пользоваться только студенты отличного поведения, засвидетельствованного инспектором, студенты, предоставившие при том установленное свидетельство о бедности.

Примечание: От смотрителя Правления зачислит, признать представленное о бедности свидетельство удовлетворительным или нет. Правление, помимо свидетельства о бедности, может требовать надлежащих по сему предмету сведений, откуда признает нужным.

При обсуждении прошений об освобождении от взноса платы берутся во внимание:

а) для вступающих в университет — полученные ими аттестаты зрелости;

б) для прочих студентов — ходатайства факультетов, основанные на успешности занятий просителя в течение истекающего полугодия и на результатах испытаний.

Студент, желающий быть освобожденным от взноса платы, подает о том прошение на имя ректора в начале академического года, не позже 1 сентября, прилагая установленное свидетельство о бедности.

Примечание: Вступающие в университет, если желают быть освобожденными от платы, должны подать об этом прошение ректору с приложением свидетельства о бедности вместе с просьбой о приеме в студенты.

Освобождение от платы имеют сия в течение одного года, но в случае неодобрительного поведения освобожденного или неисполнения их обязанностей, указанных в правилах о зачете, льгота эта может быть отнята по определению Правления до истечения годовичного срока.

Общее число освобожденных от взносов платы не должно превышать 15 % всего числа студентов. Сверх того освобождаются от взноса платы студенты, получающие стипендии, соединенные с обязанностью, по назначению правительства, службою по окончании курса.

Преподаватели не имеют права ни в коем случае ни освободить студентов от взноса причитающейся им платы за чтение лекций или руководство их занятиями, ни даже принимать от них таких прошений» (1902 рік).

Плата за навчання в університеті, враховуючи викладене вище, могла становити приблизно 100 рублів за рік, що за мірками того часу було небагато. Але для молоді людини з небагатої сім'ї і зазвичай позбавленої іншого заробітку, окрім приватного репетиторства, це могла бути непосильна сума. Деяким студентам (від однієї до семи осіб на факультеті) вдавалося домогтися безплатного навчання. Для цього вони мали надати офіційне «свідчення про бідність». Наведений нижче

архівний документ дає змогу зрозуміти, якими були студентські заяви на безоплатне навчання.

«Его Превосходительству Господину Декану Медицинского Факультета университета св. Владимира

Студента медика IV семестра Серпенинского Прошение

Зарабатывая крайне незначительные деньги (30 руб службой в Юго-Западном, на которые приходится содержать сестру с двумя детьми, а также и мать, и не имея кроме этого ниоткуда никаких субсидий, я не могу внести требуемой с меня платы за слушание лекций в размере 51 р 25 к. Посему имею честь покорнейше просить Ваше Превосходительство, если возможно, освободить меня от платы, или если нельзя от всей, то хотя бы от части ея, или назначить мне возможное пособие для уплаты за лекции, так как, повторю, что внести такой платы за лекции, не имея средств, я не могу. Свою несостоятельность я всегда готов удостоверить по первому Вашему требованию. При этом присовокупляю, что имею Свидетельство о несостоятельности, которое находится в канцелярии университета» [36].

У березні 1862 року рада університету ухвалила таку постанову: **«О плате за слушание лекций в Университете св. Владимира.**

С высочайшего соизволения, последовавшего в 6-й день марта 1862 года, предоставлено начальству Киевского учебного округа право освободить по представлениям совета университета от взноса платы за учение тех студентов, которые при отличном поведении и успехах в науках представляют удостоверение о действительной их бедности».

Також існувала можливість отримання стипендії, що видавали студентам, які показували найкращі успіхи в навчанні. Але кількість таких стипендій суворо лімітувалася. На кожну стипендію було кілька претендентів, яких відбирали на конкурсі. Претендент повинен був підготувати наукову роботу на задану тему і скласти усний іспит. Навіть у разі успіху в конкурсі право на стипендію студенти ще підтверджували успішним навчанням, інакше її можна було втратити.

Згідно з правилами про призначення стипендій: **«О назначении студентам стипендий, пособий.**

Стипендии студентам назначаются Правлением университета с утверждения Попечителя учебного округа на следующих основаниях

Стипендии назначаются недостаточным студентам на основании представления факультетов об успешном занятии их науками и одобрительного отзыва инспектора о их поведении.

Прошения на имя ректора даются ищущими стипендии ректору в начале академического года

до 1 сентября с приложением свидетельства о недостаточном состоянии.

Ректор передает принятые решения инспектору, который препровождает оныя со всеми приложениями и с своими замечаниями, буде (если. — Авт.) таковыя имеются, деканам факультета по принадлежности.

По обсуждении в факультете сравнительных прав конкурентов составляется список лиц, заслуживающих стипендии в нисходящем порядке по степени признаного достоинства. Список представляется деканом в Правление не позже 1 октября.

Примечание. Факультету предоставляется в случае, когда он признает то нужным для разрешения вопроса, кому из равноправных конкурентов отдать преимущество, производить таковым состязательное испытание письменное или устное по одному или двум предметам по своему усмотрению, а также colloquium по представленным сочинениям и работам.

Стипендии назначаются на год, считая с 1 июля того года, когда назначение состоялось.

Занятия получающих стипендии находятся под особым наблюдением декана и преподавателей. Для сохранения получаемой стипендии на следующий год требуется засвидетельствование декана о неуклонном исполнении стипендиатом обязанностей, указанных в правилах о зачете полугодия, а инспектора — о безупречном поведении. Сверх того, получившие стипендию по выдержании лишь первой части полукурсового испытания для сохранения стипендии должны с успехом выдержать испытания из второй части.

Студенту, не явившемуся на испытания или не исполнившему требования правил о зачете вследствие тяжкой болезни или по какой-либо другой уважительной причине, может быть сохранена стипендия по ходатайству факультета перед Правлением.

Получающий стипендию может ходатайствовать о замене ее другою порядком, указанным для лиц, впервые конкурирующих за стипендию.

Стипендии и пособия из сумм государственного казначейства назначаются только лицам христианских вероисповеданий.

Студент, получивший стипендию из сумм государственного казначейства, обязан по выходе из университета за каждый год пользования стипендией прослужить по назначению правительства полтора года.

Примечание. Документы студента, получившего такую стипендию, не выдаются ему на руки, а препровождаются к попечителю учебного округа для дальнейшего его распоряжения.

Студент-стипендиат, за исключением **медиков**, освобождается от обязательной службы:

а) если в течение полугода по выходе из университета не получит штатного места по причинам, от него не зависящим; б) если имеет сумму, равную полученной им стипендии; в) с особого разрешения Г. Министра Нар. Просв.

Новопоступившим в университет студентам стипендии не выдаются. По решению Правления, с утверждением г. Попечителя согласно ст. 127 Уст. им могут быть выдаваемы пособия по мере имеющихся свободных средств на срок. Льгота эта предоставляется только студентам, представившим несомненные доказательства своего недостаточного состояния, удостоенным при выпуске из гимназии медали и особой рекомендации педагогического Совета.

Примечание. В университетах, где имеются стипендии мелких размеров, таковыя могут быть назначаемы на основаниях, указанных в настоящем параграфе.

Единовременные, ни с какими обязательствами не соединенные пособия из штатных или иных сумм, могут быть назначаемы студентам только в чрезвычайных случаях.

Прошения о пособиях подаются на имя ректора.

За получением стипендии и пособия студенты обязаны являться лично; получение стипендии и пособия по доверенности допускается только в особо уважительных случаях, а также и в каникулярное время» [7—11].

За постановою 1860 року студенти медичного факультету мали платити і за екзамені. Можливо, наведено вище і є однією з причин того, що студенти того часу ставилися до навчання сумлінніше, а викладачам було легше відібрати найкращих студентів для отримання стипендій. Спеціалісти того часу ще студентами прославили вітчизняну медичну науку, їхні імена увійшли у світову історію медицини (наприклад, П.В. Нікольський).

Кожен студент повинен був протягом навчального року подати не менше ніж два твори російською мовою, чітко і самостійно написаних. Замість одного з них міг бути переклад статей, що стосувалися предметів факультету (до слова, більшість студентів того часу повинні були володіти не менше ніж двома іноземними мовами, частіше німецькою і французькою. Більшість підручників, за якими навчалися студенти, також були написані французькою, німецькою або англійською мовами). Студенти 4 і 5 курсів медичного факультету складали російською мовою предмети історії хвороб і судово-медичних свідчень, що заміняли для них твори, але не звільняли від написання інших творів. Як і книги та статті для перекладів, теми для творів, які на початку семестру подавав на факультет кожен з

викладачів, розглядала факультетська рада і за підписом деканів надавала ректору, а вже потім теми передавали студентам через студентського інспектора. Під час перевірки студентських творів оцінювалися грамотність і логіка, а також послідовність мислення. Твори і переклади студенти подавали в половині кожного семестру — один не пізніше 1 грудня, другий — не пізніше 1 травня. Якщо протягом першого року навчання студент не підготував творів, його не допускали до слухання лекцій наступного року доти, доки він не подасть зазначених творів.

«Казеннокоштные» студенти, що два півріччя підряд не подали жодного твору, позбавлялися державного утримання.

Найкращі студентські твори друкувалися за рахунок університету. Твори, що отримували особливо високу відзнаку, могли бути враховані за «дисертацію на ступень кандидата» [12].

Слід також зазначити, що наприкінці XIX — на початку XX сторіччя рівень підготовки лікарів у Росії був одним із найкращих у Європі (лікарі не лише досконало знали медичні науки, а й вільно

володіли не менш як двома іноземними мовами). До середини XIX сторіччя дисертації на багатьох факультетах вітчизняних університетів студенти мали захищати латинською мовою. Цей закон скасовано в 1859 році [13–15]. Відтоді молоді спеціалісти отримали змогу обирати мову захисту — латинську, російську, французьку або німецьку.

Ті, хто займався наукою та мав бажання в майбутньому отримати звання професора, проходив стажування в університетах Європи (Австрія, Франція). Деякі праці та дослідження дерматовенерологів Російської імперії зробили прорив у світовій дерматовенерології. Ім'я П.В. Нікольського (симптом Нікольського) і досі входить до підручників з дерматовенерології усіх розвинених країн світу.

Висновки

Як бачимо, система підготовки лікарів наприкінці XIX — на початку XX століття була на високому рівні. Правила для студентів того часу могли б стати в нагоді й сьогодні. Саме з підготовки молодих спеціалістів треба починати процес реформування системи охорони здоров'я.

Список літератури

1. ДАК Ф. 16.— О. 465.— Спр. 5714, арк. 4, звор.
2. ДАК Ф. 16.— О. 465.— Спр. 5714, арк. 5.
3. ДАК Ф. 16.— О. 465.— Спр. 5714, арк. 3.
4. ДАК Ф. 16.— О. 465.— Спр. 5895, арк. 155.
5. ДАК Ф. 16.— О. 465.— Спр. 5714, арк. 10.
6. ДАК Ф. 16.— О. 465.— Спр. 5714, арк. 10, звор.
7. ДАК Ф. 16.— О. 465.— Спр. 5714, арк. 11.
8. ДАК Ф. 16.— О. 465.— Спр. 5112, арк. 40.
9. ДАК Ф. 16.— О. 465.— Спр. 4866, арк. 10.
10. ДАК Ф. 16.— О. 465.— Спр. 5895, арк. 144.
11. ДАК Ф. 16.— О. 465.— Спр. 5895, арк. 144, звор.
12. ДАК Ф. 16.— О. 465.— Спр. 5895, арк. 154.
13. Ф. 16.— О. 465.— Спр. 4917, арк. 1.
14. Ф. 16.— О. 465.— Спр. 4917, арк. 1, звор.
15. Ф. 16.— О. 465.— Спр. 4917, арк. 2.

Е.В. Коляденко

Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца, Киев

Организация обучения студентов медицинских факультетов в конце XIX — в начале XX века в России на примере Университета св. Владимира

Подробно исследованы основные правила поведения студентов в конце XIX — в начале XX века. Эти правила могут быть полезны в разработке некоторых правил поведения современного студенчества.

Ключевые слова: студенты, Университет св. Владимира, правила поведения, процесс реформирования.

K.V. Kolyadenko

Bogomolets National Medical University, Kyiv

Organization of training of medical students in the late XIX — early XX century in Russia as exemplified by St. Vladimir University

Basic rules of students' behavior in the late XIX — early XX centuries were studied in detail. These rules may be useful in the development of behavior rules for students at present.

Key words: students, St. Vladimir University, reformation process.

Дані про автора:

Коляденко Катерина Володимирівна, к. мед. н., асист. кафедри дерматології та венерології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця 01023, м. Київ, вул. Шовковична, 39/1